

ნიკო ჯავახიშვილი

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოს ისტორიიდან

ქართულ წარჩინებულ საგვარეულოთა შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი თავად სუმბათაშვილებს ეკავათ.

საქართველოსა და მის სათავეში ათასწლეულის განმავლობაში მდგარი ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის მიმართ ერთგულებით ცნობილი ამ გვარის ცალკეული წარმომადგენლები XVII-XIX საუკუნის ქართულ საისტორიო წყაროებში ზოგჯერ „სუმბატისშვილებად“ ანდა „სუნბატისშვილებად“ იხსენიებიან.

აღნიშნული საგვარეულოს წარმომადგენლებს სწყალობდნენ როგორც ბაგრატიონი ხელმწიფენი, ასევე, რუსეთის იმპერატორნი და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებაც, რის შესახებაც ქვემოთ მოგითხრობთ.

აქვე დავსძენთ, რომ თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები XX საუკუნის 90-იან წლებამდე ცხოვრობდნენ საქართველოსა და საზღვარგარეთის ქვეყნებში. ამის შემდეგ კი ისინი უმემკვიდრედ, კერძოდ, პირდაპირი (ანუ მამაკაცთა) ხაზის გამგრძელებელი მემკვიდრეების გარეშე გადაეგნენ.¹

მიუხედავად ამისა, სუმბათაშვილების გვარი არსებობას დღემდე განაგრძობს. 1995 წლის 1 თებერვლის მდგომარეობით, საქართველოში ცხოვრობდა აღნიშნული გვარის მატარებელი 55 ადამიანი, რომელთაგან 25 – თბილისში, 15 – ღუშეთში, ხოლო 3 – ასპინძაში მოსახლეობდა.² აქვე დავსძენთ, რომ მათი გენეტიკური კავშირი თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოსთან ჯერჯერობით დადგენილი არ გახლავთ.

¹ ი. ჩიქოვანი. საქართველოს სამეფოს თავადთა შთამომავალნი (XX-XXI საუკუნეები). ნ. ჯავახიშვილის რედაქციით. თბ. 2019, გვ. 214.

² ა. სილაგაძე. ა. თოთაძე. გვარ-სახელები საქართველოში. თბ. 1997, გვ. 181.

წინამდებარე ნაშრომი შეიღი ქვეთავისაგან შედგება.

1) სუმბატაშვილთა წარმომავლობისა და მათი სამფლობელოების ისტორიისათვის

ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ის (1675-1737) ვაჟის – დიდი მეცნიერის, უფლისწულ ვახუშტი ბაგრატიონის (1696-1757) თხზულებაში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ ჩამოთვლილ ქართველ „უწარჩინებულეს და შემძლებელ“ ფეოდალთა შორის დასახელებულნი არიან „სუმბატისშვილებიც“, ანუ იგივე სუმბატაშვილები, როგორც სამცხის სათავადო საგვარეულო.³

ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი XII-ის (1746-1800) ვაჟის – გამოჩენილი მეცნიერისა და სახელმწიფო მოღვაწის, უფლისწულ იოანე ბაგრატიონის (1768-1830) ნაშრომში „შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა“ ჩამოთვლილ ქართლის 38 სათავადო საგვარეულოს შორის „თავადი სუმბატის შვილი“ 36-ე ადგილას იხსენიება.⁴

იმავე თხზულებაში თავად სუმბატაშვილთა შესახებ კვითხულობთ: „ესენი არიან ძველადვე სომეხთა მეფეთა თავადნი, რომელ სუმბატ იყო ლაღა უკანასკნელ მეფისა არტაშერისა არშაკუნიანისა, წელსა ქრისტეს აქეთ 68-ს. შემდგომად ამისა, ოდეს მოიწია მხედრობითა დიდითა ბაღდადის კერძოდგან ამირ არაბი და ალაოხრა სომეხთა სამეფოთა ადგილი, წელსა ქრისტეს აქეთ 882-სა, ამათ სუმბატთა ნათესავთა ანიდგან განივლტნენ არზრუმი-სა და ტრაპიზუნის მხარეს და დაშთნენ მუნ. შემდგომად მოვიდნენ დროსა მეფისა გიორგისასა შთამომავლობანი მათნი და მიიღო მეფემან გიორგი თავადობისა ხარისხითა სუმბატის შვილებათ წელსა ქრისტეს აქეთ 923. და იწოდებიან მუნიდგან სუმბატის შვილებად და აწ არიან ერთ სახლად, პაატას შვილებად, ხოლო შვილი შვილნი ამათნი: 1) თომას შვილებად, 2) იოანეს შვილებად და სხვანი“.⁵

³ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 35.

⁴ ი. ბაგრატიონი. შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა. მასალა ისტორიისათვის. რედაქტორ-გამომცემელი ზ. კაცელაშვილი. თბ. 1997, გვ. 36.

⁵ ი. ბაგრატიონი. შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა, გვ. 36.

აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურთა საერთო ნუსხაში, რომელიც თან ერთვოდა რუსეთის იმპერიასა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის 1783 წლის 24 ივლისს, გეორგიევსკში გაფორმებულ ტრაქტატს, „თავადი სუმბათისშვილი“ – ქართლის თავადთა შორის იხსენიება.⁶

XIX საუკუნის დასაწყისში მოღვაწე თავადის დავით ციციშვილის ხელნაწერ ნაშრომში „შემოკლებით მოთხრობა საქართველოს თავადთა და აზნაურთა გვარებისა“ აღნიშნულია, რომ ოსმალეთის იმპერიის მიერ სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიის მიტაცებამ, რაც XVI საუკუნეში მოხდა, განაპირობა მესხეთში მოსახლე თავად სუმბათაშვილების იძულებითი აყრა და ქართლში გადასახლება.

ექვთიმე თაყაიშვილის ნაშრომში „სამუსულმანო საქართველო“ კვითხულობთ: „ახალციხის ფაშები ადმინისტრაციულად ემორჩილებოდნენ არზრუმის ფაშას. აქედან იწყება ტრადედია სამცხე საათაბაგოსი, ამ საუკეთესო კულტურული ნაწილის საქართველოში. ვისაც არ სურდა მაჰმადიანობის მიღება, მისთვის ყოველი სახსარი ცხოვრებისა მოსპობილ იყო. ამიტომ, თავადაზნაურობა, რომელმაც არ უღალატა მამაპაპურ სარწმუნოებას, იძულებული შეიქმნა გადასახლებულიყო ქართლში, კახეთში, იმერეთში, გურიაში და სხვა ადგილებში. ამათ რიცხვში უფრო წარჩინებული გვარები არიან: შალიკაშვილი, ციციშვილი, ავალიშვილი, ჯაყელი, დიასამიძე, გოგორიშვილი, თავდგირიძე, ხიმშიაშვილი, კაკასიძე, დოლენჯიშვილი, ხერხეულიძე, თაქთაქიშვილი, ქობულაშვილი (ქობულისძე), სუმბათაშვილი, ზედგენიძე, თუხარული, გუგუნავა და სხვ.“⁷

XX საუკუნის პირველ მეოთხედში, პეტროგრადში შექმნილი ხელნაწერი ნაშრომის „კავკასიური საგერბე“ პირველ ნაწილში – „თავადური გვარები“ მისი ავტორი ვ. ციხინსკი შენიშნავდა, რომ თავადი სუმბათაშვილები თავიანთ წარმომავლობას მცირე სომხეთის მმართველ დინასტიას უკავშირებდნენ.⁸

მოსკოვის საისტორიო-გენეალოგიური საზოგადოების თავმჯდომარე, ისტორიკოსი სტანისლავ ღუმინი წერს: «Сумбатовы (Сумбаташвили) –

⁶ გეორგიევსკის ტრაქტატი. 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გ. პაიჭაძემ. თბ. 1983, გვ. 57.

⁷ ე. თაყაიშვილი. სამუსულმანო საქართველო. ჟურნ.: „ქართლოსი“. №19-23. პარიზი, 1939.

⁸ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Часть 1. Тавадские роды. Петроград. 1922 (Рукопись), გვ. 39.

грузинский княжеский род армянского происхождения, разделившийся на несколько ветвей. Возводил свой род к владетелям Малой Армении из династии Багратуни».⁹

თავად სუმბათაშვილთა გენეალოგიური ნუსხები შეადგინა საქართველოს გენეალოგიური საზოგადოების პრეზიდენტმა, საერთაშორისო გენეალოგიური აკადემიის ნამდვილმა წევრმა, აკადემიკოსმა იური ჩიქოვანმა (1937-2018).¹⁰

თავადი სუმბათაშვილები ქართლში ცხოვრობდნენ. 1860 წლის მონაცემებით, ისინი ყმა-მამულს ფლობდნენ აღნიშნულ რეგიონში მდებარე სოფლებში: ქვიშხეთში, ზანავში, მუხრან-თელეთში, თხინვალასა და ნავთლულში. გარდა ამისა, სუმბათაშვილნი ყმა-მამულს ფლობდნენ იმერეთშიც, სადაც 1873 წლის აღწერით, მათი თითო-თითო კომლი ყმა სახლობდა შემდეგ სოფლებში: ვახანში, გორისუბანში, დეისსა და ზვარეში.¹¹

2) სუმბათაშვილთა საგვარეულო განშტოების – აზნაურ მანუჩარაშვილთა ისტორიისათვის

იოანე ბაგრატიონის ზემოხსენებული საისტორიო-გენეალოგიური გამოკვლევის ცნობით, თავად სუმბათაშვილთა ერთ-ერთ საგვარეულო განშტოებას წარმოადგენდნენ ქართლის სამეფოს ტახტის აზნაური მანუჩარაშვილები. ამ გვარის წარმომადგენლები ზოგჯერ იხსენიებოდნენ მანუჩარიშვილებად, ზოგჯერ კი – მანუჩრიშვილებად. რუსეთის იმპერიის ოფიციალურ დოკუმენტაციაში ისინი რუსული დაბოლოებით, კერძოდ, მანუჩაროვებად მოიხსენიებოდნენ.

„აზნაური მანუჩაროვი“ 28-ე ადგილას იხსენიება ზემოხსენებული ნაშრომის ერთ-ერთ თავში „სამეფო აზნაურნი ქართლისანი“ ჩამოთვლილ 82 საგვარეულოს შორის. მათ შესახებ თხზულებაში ვკითხულობთ: „ამათნი შთამომავლობა არიან ძველადვე სუმბატიანთ გვარისანი, რომელიც ზემორე აღვწერეთ სუმბატის შვილებისათვის და ესენი არიან გვართაგან მათთა, გარ-

⁹ Дворянские роды Российской империи. Под редакцией С. Думина. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского. Москва. 1998, გვ. 201.

¹⁰ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 202-203.

¹¹ რ. თოფჩიშვილი. საქართველოს თავად-აზნაურთა გვარების ისტორია. მეორე შევსებული და გადაშუშებული გამოცემა. თბ. 2021, გვ. 328.

ნა აზნაურად მიღებულნი მეფეთაგან და ტრაქტატსა შინა მოხსენიებულნი“.¹²
ცნობილი მკვლევარი როლანდ თოფჩიშვილიც მიუთითებს: „სუმბათაშვილებისაგან გამონაყოფი გვარი ყოფილა აზნაური მანუჩარიშვილი“.¹³

აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურთა საერთო ნუსხაში, რომელიც თან ერთვოდა რუსეთის იმპერიასა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის 1783 წლის 24 ივლისს, გეორგიევსკში გაფორმებულ ტრაქტატს, მანუჩარაშვილი, რუსული დაბოლოებით – მანუჩაროვი, იხსენიება ქართლის სამეფო აზნაურთა შორის,¹⁴ ხოლო მანუჩარიშვილი – თავად ერისთავიშვილის აზნაურად.¹⁵

მართალია, აღნიშნული ტრაქტატის ტექსტის დედანში წერია „მანუჩარიშვილი“, მაგრამ ამ დოკუმენტის ერთ-ერთი გამომცემლის, პროფესორ ისიდორე დოლიძის მართებული შენიშვნით, მის ნაცვლად უნდა იყოს – „მანუჩარიშვილი“.¹⁶ ამდენად, მანუჩარიშვილები ქსნის ერისთავთა საბატონო აზნაურნი ყოფილან.

ფეოდალური ეპოქის ქართული სახელმწიფო-ადმინისტრაციული სამართლის უნიკალურ ძეგლში – „დასტურლამაღი“, რომელიც სისტემურად დაალაგა და შეავსო ქართლის ჯანიშინმა (გამგებელმა), ხოლო შემდგომ მეფემ ვახტანგ VI-მ (1675-1737), საგანგებოდ გამოყოფილ ერთ-ერთ ქვეთავში „სამზარეულოს მეხელენი“ კკითხულობთ: „არის თუშმალი მანუჩარაშვილი“.¹⁷

თავადი პაპუა და ეგნატე თუმანიშვილების გაყრის განჩინებაში, რომელიც დათარიღებულია 1787 წლის 27 ნოემბრით, იხსენიება შაქრო მანუჩარაშვილი.¹⁸

1817 წლის 12 აპრილს, აზნაურ ბახუსტი თულაშვილის თხოვნით, ასლან მანუჩაროვმა ხელი მოაწერა დოკუმენტს, რომლითაც დადასტურა მე-

¹² ი. ბაგრატიონი. შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა, გვ. 56.

¹³ რ. თოფჩიშვილი. საქართველოს თავად-აზნაურთა გვარების ისტორია. მეორე შევსებული და გადაშუშავებული გამოცემა, გვ. 328.

¹⁴ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II. საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1965, გვ. 485.

¹⁵ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 487.

¹⁶ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 487.

¹⁷ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 248.

¹⁸ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. V. სასამართლო განჩინებანი (XVIII ს.). ტექსტები გამოსცა და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1974, გვ. 389.

ფე თეიმურაზ I-ის მიერ 1630 წლის 14 სექტემბერს, აზნაურ თულაშვილებისადმი ბოძებული წყალობის სიგელის ნამდვილობა. ამ სიგელის ტექსტი გადაწერილ იქნა თბილისში მოქმედ რუსეთის ადგილობრივ სახელისუფლებო სტრუქტურაში შემაგალ ერთ-ერთ დაწესებულებაში – სამართლისა და სასჯელალსრულების ექსპედიციაში («Экспедиция суда и расправы»). ეს ტექსტი 1817 წლის 12 აპრილს ჩაბარდა სარეგისტრაციოდ, ხოლო რეგისტრაციაში 1828 წლის 19 ნოემბერს გატარდა. წყალობის ამ სიგელის ნამდვილობის დამადასტურებელ დოკუმენტზე კკითხულობთ: „ბახუსტი თულაშვილი. რადგანაც ამან წერა არ იცოდა, ამისა თხოვნით ხელს ვაწერ ასლან მანუჩაროვი“.¹⁹

ქართლ-კახეთის თავადაზნაურთა ოჯახების ნუსხებში, რომელიც დამტკიცეს რუსეთის იმპერატორებმა ნიკოლოზ I-მა – 1850 წელს და ალექსანდრე II-მ – 1856 წელს, აზნაური მანუჩარაშვილნი (ისევე, როგორც მანუჩარიშვილნი და მანუჩრიშვილნი) აღარ იხსენიებიან.²⁰ ეს იმით შეიძლება აიხსნას, რომ ამ გვარის წარმომადგენლები იმ დროისათვის აღარ იყვნენ შემორჩენილნი, ანუ შთამომავალი არ დარჩათ, ანდა მათთვის წარჩინებული წოდება აღარ დაუმტკიცებიათ.

აქვე დავსძენთ, რომ აზნაურ მანუჩარაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები XIX საუკუნის 20-იან წლებამდე ცხოვრობდნენ საქართველოში. ამის შემდეგ კი, როგორც ჩანს, ისინი უმემკვიდრეოდ, კერძოდ, პირდაპირი (ანუ მამაკაცთა) ხაზის გამგრძელებელი მემკვიდრეების გარეშე გადაეგნენ.

მიუხედავად ამისა, მანუჩაროვების გვარი არსებობას დღემდე განაგრძობს. 1995 წლის 1 თებერვლის მდგომარეობით, საქართველოში ცხოვრობდა აღნიშნული გვარის მატარებელი 113 ადამიანი, რომელთაგან 75 – თბილისში, 14 – გურჯაანში, ხოლო 10 – გარდაბანში მოსახლეობდა.²¹ აქვე დავსძენთ, რომ მათი გენეტიკური კავშირი აზნაურ მანუჩარაშვილებთან ჯერჯერობით დაუდგენელია.

¹⁹ დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ. წყაროების პუბლიკაცია და გამოკვლევა. ავტორ-შემდგენელთა ჯგუფი თ. ქართველიშვილის ხელმძღვანელობით. თბ. 2019, გვ. 250-251.

²⁰ ქართლ-კახეთის თავადთა და აზნაურთა ოჯახები. ფოტოტიპირი გამოცემა ზ. ჭუმბურიძის რედაქციით. თბ. 2005.

²¹ ა. სილაგაძე. ა. თოთაძე. გვარ-სახელები საქართველოში, გვ. 131.

3) სუმბათაშვილნი ბაგრატიონთა ხელმწიფეთა სამსახურში (XVII-XIX საუკუნეები)

თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები ქართულ საისტორიო წყაროებში XVII საუკუნიდან მოიხსენიებიან. ისინი ზოგჯერ იხსენიებიან სუმბატაშვილის ანდა სუნბატაშვილის ფორმით.²²

1630 წლის 25 დეკემბრით დათარიღებულ საბუთში აღნიშნულია, რომ თავად სუმბათაშვილის ნაოხარი მამული, რომელიც ხანჯალაშვილის ნაქონი ყოფილა, აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ზაქარიამ – ელია ზუმბულიძეს უწყალობა.

XVII საუკუნის ბოლო მესამედში ქართლის სამეფოში მოღვაწეობდნენ თავადი ამირან და ფარსადან სუმბათაშვილები. ამირან სუმბათაშვილს ჰყოლია ვაჟები: სუმბატი, პაპუნა, ავთანდილი, გოდერძი და მირიანი, ხოლო ფარსადან სუმბათაშვილს – ვაჟები: ბეჟანი და სულხანი.

1670 წლის 5 დეკემბრით დათარიღებულ საბუთში აღნიშნულია, რომ თავადი ამირან სუმბათაშვილი იყო მოწმე მამუკა ამირალაშვილის მიერ ასატურა ბეჟინაშვილისათვის მიცემული სახლ-კარის ნასყიდობის წიგნისა.

1675 წლის 1 ივლისით დათარიღებულ საბუთში აღნიშნულია, რომ თავადი ამირან სუმბათაშვილი იყო მოწმე ელიზბარ ანდრონიკაშვილის მიერ თავად ზურაბ თუმანიშვილისათვის მიცემული სუელნეთის მიწის ნასყიდობის წიგნისა.²³

1675 წლის ივლისში თავადი მირიან ამირანის ძე სუმბათაშვილი ყოფილა მოწმე წატურაანთ პაპინას შვილების მიერ ასატურ ბეჟანისშვილისათვის მიცემული მიწის ნასყიდობის წიგნისა.

1690 წლის აპრილში თავად ამირან სუმბათაშვილს ქრისტესა ბეჟინაშვილისათვის მიუყიდა ყმები: ხაზუტა, ღონენა, მამუკა და ბერუკა ნინიას-შვილები.

ქართლში 1688 წლიდან არსებული ორმეფობის პერიოდში, როდესაც ამ სამეფოს დაუფლებისათვის ერთმანეთს ებრძოდნენ ბაგრატიონთა ქართლის

²² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVII საუკუნეთა ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით. ტ. IV. მასალები შეკრებიეს და გამოსაცემად მოამზადეს: გ. ოთხმეზურმა, გ. მჭედლიძემ, მ. სურგულაძემ, დ. ჟღენტმა, ა. ბაქრაძემ, თ. ენუქიძემ და დ. კლდიაშვილმა. ტომი შეადგინეს მ. სურგულაძემ და დ. კლდიაშვილმა. თბ. 2007, გვ. 211-212.

²³ კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი (ხეც). Sd-6.

შტოს წარმომადგენელი გიორგი XI, რომელიც იქ 1676 წლიდან მეფობდა და კახი ბაგრატიონი ერეკლე I (1640-1709), ფარსადან სუმბათაშვილს მამული აუოხრეს. ფარსადანმა, საკუთარ ცოლშვილთან ერთად, თავი გორის ციხეს შეაფარა.

სპარსეთის შაჰინშაჰის მიერ ქართლის მეფედ დადგენილმა ერეკლე I-მა, იმავე ნაზარალი ხანმა, რომელიც იქ 1703 წლამდე მეფობდა, ზემოხსენებული დაპირისპირების პერიოდში დაზარალებულ ფარსადანს უბოძა გორის ღმთისმშობლის ეკლესიასთან მდებარე მისი ყოფილი მამული, რომელიც მანამდე ფარსადანის განაყოფს – როსტევეანაშვილს ეპყრა.²⁴

იმავე დოკუმენტში ფარსადან სუმბათაშვილი – ჩილინგდარად იხსენიება.²⁵

სულხან-საბა ორბელიანის (1658-1725) განმარტებით, ჩილინგარი – ზეინკალს ნიშნავდა.²⁶

იოსებ გრიშაშვილის (1889-1965) „ქალაქურ ლექსიკონში“ ტერმინი „ჩილინგდარი“ განმარტებულია როგორც „კლიტეებისა და გასაღებების ოსტატი“.²⁷

თავად სუმბათაშვილებს ტრადიციულად ეკავათ ჯერ ქართლის, ხოლო შემდეგ გაერთიანებული ქართლ-კახეთის სამეფო კარის სამოხელეო თანამდებობა – მეითრობა. ეს თანამდებობა შეესაბამებოდა ევროპულ სახელმწიფოთა სამეფო კარზე არსებულ თანამდებობას – ობერ-კამერჰერს, იმავე გარდერობმდისტერს.

ქართლის მეფე თეიმურაზ II-ის (1700-1762) მიერ 1749 წლის 28 იანვარს გაცემულ სიგელში თავადად არიან მოხსენიებულნი ქაიხოსრო სუმბათაშვილი და მისი ვაჟები – აბდულა-ბეგი და პაატა. იმავე საბუთში აღნიშნულია, რომ ქაიხოსროს მამა მეითარი ყოფილა.

ცნობილია, რომ ქაიხოსროს მამა იყო მეითარი მანუჩარ სუმბათაშვილი, რომლის პაპას, მანუჩარ სუმბათაშვილს იგივე თანამდებობა ეკავა. ეს თანამდებობა ეკავა ქაიხოსრო მანუჩარის ძის ვაჟს – პაატა (იმავე პეტრე)

²⁴ ზეც. Hd-13167.

²⁵ ზეც. Hd-13167.

²⁶ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ი. აბულაძემ. ტ. II. თბ. 1993, გვ. 319.

²⁷ ი. გრიშაშვილი. ქალაქური ლექსიკონი (საარქივო მასალა). თბ. 1997, გვ. 263.

სუმბათაშვილსაც, რომელმაც აღნიშნული სახელო მემკვიდრეობით მიიღო.²⁸

თავადი იოანე (ივანე, ნინია) პაატას (პეტრეს) ძე სუმბათაშვილი (1765-1826) ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის (1720-1798) სამეფო კარზე მოღარეთუხუცესად და ლაშქარნივისად (ანუ მოღამქრეთა აღმწერად) მოღვაწეობდა. იმავდროულად, იგი სოფელ ნავთლულის მოურავიც გახლდათ.

იოანეს ცოლად ჰყავდა აზნაური ანა სულხანიშვილი (1776-1840), ასული აზნაურ იოსებ სულხანიშვილისა.

ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი XII-ის (1746-1800) მეფობის პერიოდში მოღარეთუხუცესად და ნავთლულის მოურავად თავადი ქაიხოსრო სუმბათაშვილი მოღვაწეობდა.²⁹

1810 წლის 28 მარტს, შიდა ქართლის ტერიტორიაზე მყოფი რუსთა ჯარის სარდალთან, გენერალ ტორმასოვთან მოსალაპარაკებლად მოსალაპარაკებლად გადასული იმერეთის მეფე სოლომონ II (1773-1815) ვერავლად დაატუსაღეს. იგი თბილისში გადაიყვანეს და ზემოხსენებული თავადის იოანე (ნინია) სუმბათაშვილის სახლში, დაცვის თანხლებით მოათავსეს.

უფლისწული თეიმურაზ გიორგის ძე ბაგრატიონი (1782-1846) თავის თხზულებაში „ახალი ისტორია“ მოგვითხრობს: „მოინდო ფიცითა ტორმასოვმან მეფე იმერთა სოლომონ, რომელიცა შეიპყრა... და სწადდა რუსეთად წარგზავნაი მეფისა, რომელიცა ჰყუა პატიმრად სახლსა მეთირიანთასა ტფილისს“.³⁰

აქედან ჩანს, რომ ვინაიდან მეთირის თანამდებობა ტრადიციულად სუმბათაშვილებს ეკავათ, მათ მეტსახელად „მეთირიანთ“ უწოდებდნენ.

იმავე წლის 11 მაისს, თავად სუმბათაშვილის სახლში გამოკეტილი სოლომონ II მისმა ერთგულმა მომხრეებმა გააპარეს და ახალციხის საფაშოში გადაიყვანეს.³¹

სოლომონისათვის გაქცევაში ხელშეწყობის ბრალდებით, იოანე სუმბათაშვილი დაატუსაღეს და გადაასახლეს ქ. პერმში, სადაც მან ორ წელიწადს

²⁸ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 201-202.

²⁹ პ. იოსელიანი. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. ა. გაწერელიას შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით. ტფ. 1936, გვ. 271.

³⁰ თ. ბაგრატიონი. ახალი ისტორია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა. თბ. 1983, გვ. 74.

³¹ საქართველოს მეფეები. ავტორთა კოლექტიური ნაშრომი მ. ლორთქიფანიძისა და რ. მეტრეველის რედაქციით. თბ. 2000, გვ. 269.

ლაპყო. 1812 წელს იგი გაათავისუფლეს და სამშობლოში დაბრუნების ნება ღართეს.

არსებობს ცნობა, რომ სოლომონის გაქცევის ორგანიზებაში თავადი იოანე სუმბათაშვილი უშუალოდ არ მონაწილეობდა.

უფლისწული ბაგრატ გიორგის ძე ბაგრატიონი (1776-1841) თავის თხზულებაში „ახალი მოთხრობა“ გვამცნობს: „ნინია სუმბათიშვილი, მეითრის პაატას ძე, რომლისა სახლში იდგა მეფე და ესეცა უბრალო, დასჯილ იქმნა. მისრულნი ესენი პერმის ქალაქსა ციმბირს... დამთნენ მუნ, რომელნიცა შემდგომ ჟამშია განთავისუფლდნენ ხელმწიფისაგან და მიქცნენ მამულად თვისად“.³²

მიუხედავად ასეთი ცნობის არსებობისა, სრულიადაც არ უნდა გამოვრიცხოთ, რომ ზემოთ აღნიშნულ საქმეში იოანე სუმბათაშვილი არაპირდაპირ მონაწილეობდა. კერძოდ, მან შესაძლოა იცოდა მის სახლში გამოძევდებული იმერთა მეფის გაქცევის მზადების შესახებ, რაც არ გაამჟღავნა. ამიტომაც, მისი აღნიშნული მოქმედება რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების მხრიდან დანაშაულად იქნა აღქმული.

ფაქტი ის გახლავთ, რომ ბაგრატიონი ხელმწიფის მიმართ გამოჩენილი ერთგულების და თავდადებული სამსახურის ბრალდებით, იოანე სუმბათაშვილი დააპატიმრეს და ორი წლით გადასახლეს ციმბირში, რაც მას უნდა ჩავუთვალოთ არა დანაშაულად და ნაკლად, არამედ, რუსთა მიერ დაპყრობილი საქართველოს პოზიციებიდან – უდავო ღირსებად და გმირობად.

ამრიგად, თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები იყვნენ ბაგრატიონი ხელმწიფეთა ერთგული მსახურნი, რის გამოც მათ მეფეთაგან წყალობა არ აკლდათ.

4) სუმბათაშვილნი რუსეთის იმპერიის არსებობის პერიოდში

თავადმა სუმბათაშვილებმა თავიანთი საგვარეულო გერბი, ქართველი თავადაზნაურობის ძირითადი ნაწილის მსგავსად, შექმნეს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შეყვანის შემდეგ.

პერალდიკოს ვ. ციხინსკის ნაშრომში შემორჩენილია თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულო გერბის ორი ვარიანტი.³³

³² ბაგრატ ბატონიშვილი. ახალი მოთხრობა. თ. ლომოურის გამოცემა. თბ. 1941, გვ. 106.

³³ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Часть 1. Тавадские роды, გვ. 39.

მიუხედავად ამისა, თავად რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების მიერ სუმბათაშვილთა საგვარეულო გერბი ოფიციალურად დამტკიცებული არ ყოფილა.

საქართველოში რუსეთის იმპერიული მართვა-გამგებლობის დამყარების შემდეგ, თავადმა სუმბათაშვილებმა ახალი ხელისუფლებისაგან თავიანთი მიწათმფლობელობისა და კუთვნილი ჯამაგირის დადასტურება მოითხოვეს.

1802 წელს დაწერილ განცხადებაში ქაიხოსრო სუმბათაშვილი აღნიშნავდა: „ოცდა ხუთი წელიწადი არის, რაც მეფემ ერეკლემ ნავთლუღის სოფელი ააშენა. რადგანაც ალაგი იყო, ქალაქის დაცვისათვის თითო კაცი სოფლებიდან მოაგროვა და ჩვენს მამულში სოფელი გააკეთა“.³⁴

რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე I-ის მიერ აღმოსავლეთ საქართველოს მმართველად დადგენილ გენერალს, გარუსებულ თავად პავლე ციციანოვს (იმავე ციციშვილს) თავადმა სუმბათაშვილებმა წერილობით აცნობეს: „ნავთლუღის სოფელი ჩვენი მამული არის და გლეხიკაცი სახელმწიფონი დგანან და რადგანაც ის სოფელი ჩვენი გახლავთ და რაც მოურავის განწესება არის, ისე გვემსახურებოდნენ“.³⁵

1803 წლის 7 მაისს, ზემოხსენებულმა იოანე (ნინია) პაატას (პეტრეს) ძე სუმბათაშვილმა (1765-1826) და მისმა ძმამ ქაიხოსრომ ციციანოვს შემდეგი წერილობითი მოხსენება წარუდგინეს: „მის ბრწყინვალეობას, უფალს, საქართველოს უპირატეს მთავარს, კნიაზ პავლე დიმიტრის ძეს ციციანოვს, თავადის სუმბათოვის ქაიხოსროსა და იოანეს მოხსენება.

ბრწყინვალეობისა თქვენისა მიერ ჩვენდა გამოცხადებულისა ბრძანებისა ძლით წარმოუდგენ მოხსენებასა ამას, რომელ ჩვენ ვიყავით მოლარეთხუცესი და ლაშქარნივისი მეფისა გიორგისა და გვქონდა წელიწადში განწესებული ულუფა ჯამაგირი და სარგო ესრეთ, ვითარცა წერილ არს ქვემოთ:

ქ. ჯამაგირი მქონდა სამოლარეთხუცო წელიწადში თუმანი თორმეტი. ქ. პური და ქერი კოდი სამოცდაცამეტი, იქნება ამის ფასი თუმანი (შვიდი და ორი ბისტი). ქ. ხორცი ლიტრა ასოთხმოცდაორი და ნახევარი, ამისი ფასი იქნება (ოთხ თუმან ნახევარი და სამი აბაზი). ქ. ღვინო თუნგი ორასამოცდაცამეტი, იქნება ამისი ფასი (ხუთი თუმანი, ოთხი მინალთუნი და თხუთმეტი შაური). ქ. სანთლის ქონისა (შვიდი მინალთუნი და ერთი ბისტი). ქ. სა-

³⁴ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. II. ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XIX სს.). ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ. 1953, გვ. 220.

³⁵ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. II, გვ. 22.

მარხო და თევზი წლისა (ორი თუმანი). ქ. რაც მეფის სარქარში ფარჩა და-
იხარჯებოდა და მთის კაცზედ, თუ საქართველოს ხალხზედ, იჯარებიდამ თუ
გარეშე ხალხისაგან სყიდვით, იქილამ თუმანზედ ორი აბაზი გვერგებოდა და
ამ ორის აბაზილამ ორი შაური ჩემი იყო და ექვსი შაური სხვა მოხელეებისა.
ჩემს წილად მერგებოდა წელიწადში ოცდაათი თუმანი. ქ. მთის კაცთ, ლეკსა
თუ სხვათ, რაც ფარჩა მიეცემოდათ, ამათგან ათის თავს ავიღებდი და ჩემს
წილად მერგებოდა წელიწადში ათი თუმანი. ქ. სალაროდამ თუ იჯარებიდამ
სტუმრებს საჩუქარი რომ მიეცემოდათ, იმათგან ღუშალიკი მოგვეცემოდა, ამ
ღუშალიკში ნახევარი ჩემი იყო, საილამაც მერგებოდა წელიწადში ხუთი თუ-
მანი. ქ. ვინც იჯარებს აიღებდნენ და იმათ მომეტებულის იჯარის ხალათები
მიეცემოდათ, იმათგან თუმანზედ ხუთი აბაზი საკუთრად ჩემი იყო, რომლიდა-
მაც მერგებოდა წელიწადში ათი თუმანი. ქ. ლაშქარნივისობის ჯამაგირი
მქონდა წელიწადში ”თორმეტი თუმანი. მეფის გიორგის წყალობა უკანას-
კნელს ჟამამდის ჩვენის წლის შემოსავალი ეს იყო და ღრამატაც ეს არის,
რომელიც მოგვირთმევია და თუ ინებებ, ჰკითხეთ საზოგადოებას და ეს მოხ-
სენება იმათგან ღაბიშკიცეთ.

ბრწყინვალეებისა თქვენისა უმდაბლესი მოსამსახურე თავადი სუმბატო-
ვი ქაიხოსრო. თავადი სუმბატოვი იოანე“.³⁶

ირკვევა, რომ ზემოხსენებული იოანე სუმბათაშვილი ქართლ-კახეთის
სამეფოს მდივანბეგიც ყოფილა.

1805 წლის 10 მარტს იოანე სუმბათაშვილს შემდეგი სახის იჯარის
საბუთი გადაეცა: „ქ. ავილე მე, მამადამ, შენ, ბატონი დიანბეგი თავადი იოვა-
ნე სუმბათოვისაგან, თქვენი აბანო ამ ნავროზილამ მომავალს ნავროზამდინ
სამოცდაცამეტ თუმნათ. აქედან სამი თუმანი ჩემი ხალთა და სამოცდაათი
თუმანი თვე-და-თვე გინდა ღლე-და-ღლე თაბაუთით მოგართო. ღმერთმან ნუ
ქნას, ბარგაშტობა მოხდეს, რაც სხვა იჯარადარს სამართალი მიეცეს, მეც ის
სამართალი მამეცეს. თუ აბანოს შენობა რამ მოუნდეს, მე ავაშენო და თქვენ
იჯარაში მიანგარიშოთ. ეს სამოცდაათი თუმანი თქვენი იჯარა უნდა წლამდინ
შეგისრულო და სამი თუმანი ჩემი ხალათია, რომ სრულათ ჩემი ხალათით
ჯამი იქნება სამოცდაცამეტი თუმანი“.³⁷

³⁶ მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის (მსკი). ნაკვეთი I (26). მასალები
ქართლ-კახეთის სამეფოს სამოხელეო წყობის ისტორიისათვის. შესავალი წერილი, შენიშვნები
და საძიებელი დაურთო შ. მესხიამ. თბ. 1948, გვ. 13.

³⁷ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. VIII. სასამართლო არზა-ოქმები და კერძო-სამართლე-
ბრივი აქტები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ.
1985, გვ. 938.

1816 წლის 30 ოქტომბერს რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო საბჭომ სცნო სათავადო ღირსება სუმბათაშვილთა გვარის ორი წარმომადგენლისა – კაპიტან გრიგოლ ნიკიტას ძისა და ტიტულარული მრჩევლისა ივანე სტეფანეს ძისა.³⁸

თავად სუმბათაშვილთა გვარიდან გამოვიდა რუსეთის საიმპერიო არმიის არაერთი ოფიცერი, რომელთა შორისაც ორმა გენერლობასაც მიაღწია.

1850 წლის 6 დეკემბერს რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის მიერ დამტკიცებულ ქართლ-კახეთის თავადაზნაურთა ოჯახების ნუსხაში იხსენიება თავად სუმბათაშვილთა ხუთი ოჯახი. მათ შორის იყვნენ: 1) კოლეგიის ასესორი **სოლომონ ივანეს ძე**, მისი ვაჟები – ზაქარია და მიხეილი, ასულები – ეკატერინე და სოფიო; 2) X კლასის ჩინოვნიკს **ასლან ივანეს ძე**, მისი მეუღლე – ბარბარე, მათი ვაჟები – ნიკოლოზი, ივანე, დიმიტრი და კონსტანტინე; 3) შტაბს-კაპიტანი **ალექსანდრე ივანეს ძე**, მისი მეუღლე სოფიო, მათი ვაჟები – პრაპორშჩიკი გრიგოლი, დავითი, ივანე, ნიკოლოზი და ვასილი, ასულები ელენე და ნინო; 4) გუბერნიის მდივანი **მიხეილ ივანეს ძე**, მისი მეუღლე ტასია, მათი ვაჟი დავითი და ასული ნინო; 5) კოლეგიის მრჩევლის **ლუარსაბ პეტრეს ძის** ქვრივი მელანია და მისი ვაჟები – კაპიტანი მიხეილი და გიორგი.³⁹

ინფორმაცია ზემოხსენებულ ოჯახის უფროსთა და მათ მეუღლეთა შესახებ დაცულია იური ჩიქოვანის ნაშრომში.⁴⁰

თავადი სუმბათაშვილების ზემოთ დასახელებული ხუთივე ოჯახი იყო უშუალო შთამომავალი თავად პაატა (პეტრე) ქაიხოსროს ძე სუმბათაშვილისა, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის (1720-1798) მეითარი გახლდათ. მის შესახებ ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ.

ზემოთ მოყვანილ ნუსხაში მოხსენიებული პირველი ოთხი ოჯახის უფროსები: სოლომონი, ასლანი, ალექსანდრე და მიხეილი – ღვიძლი ძმები იყვნენ. მათი მამა – იოანე, იგივე ივანე (1775-?) გახლდათ ვაჟი ზემოხსენებულ მეითარ პაატასი (იმავე პეტრესი).

უფროსი ძმა, კოლეგიის ასესორი სოლომონ ივანეს ძე (1798-1854) – რუსეთის არმიის კაპიტანი იყო.

³⁸ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 201.

³⁹ ქართლ-კახეთის თავადთა და აზნაურთა ოჯახები, ფოტოტიპირი გამოცემა, გვ. 249.

⁴⁰ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 202-203.

მის მომდევნო ძმას – X კლასის ჩინოვნიკს ასლან ივანეს ძეს (1800-?) ცოლად ჰყავდა ბარბარე ზაქარაიას ასული თურქესტანიშვილი (აზნაური). მათ მომდევნო ძმას – შტაბს-კაპიტან ალექსანდრე ივანეს ძეს (1801-1847) ცოლად ჰყავდა სოფიო მუხრანბატონიშვილი/ბაგრატიონი (1809-1847). ამ უკანასკნელის მშობლები იყვნენ თავადი გიორგი სვიმონის ძე მუხრანბატონიშვილი და ეკატერინე ივანეს ასული აბაშიძე.

მათ მომდევნო ძმას – გუბერნიის მდივან მიხეილ ივანეს ძეს (1806-1855) ცოლად ჰყავდა ტასო/ანასტასია ივანეს ასული სულხანიშვილი (1817-1903). მათი ვაჟი ალექსანდრე (1852-?) იყო კოლეგიის სოვეტნიკი და თბილისის მაზრის თავადაზნაურობის წინამძღოლის თანაშემწე, რომელსაც ცოლად ჰყავდა ბარბარე ალექსანდრეს ასული საგინაშვილი (1864-1938). მათი ვაჟის – მიხეილ ალექსანდრეს ძის (1885-1953) მოღვაწეობის შესახებ შემდეგ ქვეთავში ვისაუბრებთ.

ზემოთ მოყვანილ ნუსხაში დასახელებული სუმბათაშვილების მეხუთე და უკანასკნელი ოჯახის უფროსი, კოლეგიის მრჩეველი ლუარსაბ პაატას/პეტრეს ძე (1780-1850) იყო უმცროსი ძმა ზემოხსენებული იოანე პაატას/პეტრეს ძისა (1775-?).

თავად ლუარსაბ სუმბათაშვილს (1780-1850) ცოლად ჰყავდა მელანია სოლომონის ქობულაშვილი. მათი უფროსი ვაჟი – მიხეილ (გიგო) ლუარსაბის ძე (1822-1886) ცნობილი სამხედრო მოღვაწე იყო. მისი ბიოგრაფია შეტანილია „რუსული ბიოგრაფიული ლექსიკონის“ XX ტომში, რომელშიც კითხულობთ: »Сумбатов, князь Михаил Луарсабович, генерал-майор, происходит из рода грузинских князей, уроженец Тифлисской губернии».⁴¹

მიხეილ სუმბათაშვილმა დაამთავრა თბილისის საგუბერნიო გიმნაზია (1838) და მილიციაში მოხალისედ ჩაირიცხა. მონაწილეობდა კავკასიის ომში, სადაც თავი ისახელა ჩრდილოკავკასიელთა წინააღმდეგ გენერალ სიმბოსკის მიერ განხორციელებულ ექსპედიციაში (1839). ოფიცრად მსახურობდა ნიჟეგოროდის 44-ე დრაგუნთა პოლკში (1838-1841). მონაწილეობდა ექსპედიციებში, რომლებსაც მეთაურობდნენ კავკასიის საარმიო კორპუსის სარდალი, ინფანტერიის გენერალი გოლოვინი და ლეზგინთა საკორდონო ზაზის ხელმძღვანელი პოლკოვნიკი მარკოვი. 1844 წლიდან მეთაურობდა იმერეთის

⁴¹ Русский биографический словарь. Издание Императорского русского исторического общества. Т. 20. СПб. 1912, გვ. 168.

მილიციის რაზმებს. ბრძოლებში გამოჩენილი მამაცობისათვის კაპიტნად დააწინაურეს. 1848 წელს დაღესტნის სოფელ გერგებელთან მომხდარ ბრძოლაში დაიჭრა. პოლკოვნიკის წოდებით დაინიშნა ლაიბ-გვარდიის პრეობრაჟენსკის პოლკის მეთაურად (1873 წლიდან). მონაწილეობდა: ყირიმისა (1853-1856) და რუსეთ-ოსმალეთის (1877-1878) ომებში. 1876 წლიდან ირიცხებოდა კავკასიის მეფისნაცვლის, დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვის ამალაში, როგორც მისი ადიუტანტი.⁴²

კავკასიის ტერიტორიაზე მიმდინარე გამუდმებულ ბრძოლებში აქტიური მონაწილეობისათვის, 1883 წლის 15 მაისს მიენიჭა გენერალ-მაიორის სამხედრო წოდება და დაინიშნა კავკასიის სამხედრო ოკრუგის საარმიო კავალერიაში. დაჯილდოებული იყო: წმ. სტანისლავის II ხარისხის, წმ. ანას II ხარისხის და წმ. ვლადიმირის IV ხარისხის (ბაფთით) ორდენებით.

გენერალი მიხეილ სუმბათაშვილი მსხვილი მიწათმფლობელიც გახლდათ. მამულების ნაწილი, კერძოდ, 501 დესეტინა მიწა მას სამხედრო სამსახურში წარჩინებისათვის უბოძეს [РБС 1912: 168]. ამის გარდა, მის საკუთრებაში, თავის უმცროს ძმასთან – გრიგოლთან/გიგოსთან (1830-?) გაუყოფავად იყო მოზრდილი მამული, რომელიც თბილისის გუბერნიაში მდებარეობდა.⁴³

გამოჩენილი სამხედრო და საზოგადო მოღვაწე, მწერალი გრიგოლ ორბელიანი (1804-1883) 1848 წლის 3 ივლისს, გერგებელიდან გაგზავნილ წერილში თავისი ძმის ზაქარია ორბელიანის (1806-1847) ქვრივს ქეთევან დიმიტრის ასულ ალექსი-მესხიშვილს (1812-1895) წერდა: „თბათვის 23-სა მოგვივიდა კარგი ომი ბაღებში, სადაცა ძალიან დამარცხდა მტერი, რომელსაცა ორი ბაირალიც წაართო ჩვენმა ჯარმა. ამ ომში დაიჭრა მელანიას შვილი მიხაკო სუმბათოვი, ლავიწში მოხვდა ტყვია და ბეჭში გავარდა, მაგრამ არა უშავს-რა, ძალიან კარგი ჰექიმი თათარი დავაყენეთ“.⁴⁴

1848 წლის 7 ივლისს, გერგებელში მყოფი გრიგოლ ორბელიანი თავის რძალს ატყობინებდა: „ღმერთის შეწყვენითა ავიღეთ დღეს გერგებელი...“

⁴² Русский биографический словарь, გვ. 168; ლ. დოლიძე. გენერლები საქართველოდან (საქართველოს გენერალიტეტის სამსაუკუნოვანი მატანიე). თბ. 2003, გვ. 87.

⁴³ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 203.

⁴⁴ გ. ორბელიანი. წერილები. წიგნში: „XIX-XX საუკუნეების ქართველ მწერალთა ეპისტოლური მემკვიდრეობა“. ტ. III. გ. ორბელიანი (ნაწილი II). პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი პროფ. გ. ჯავახიშვილი, ტომის რედაქტორები ქ. გიგაშვილი და მ. ნინიძე. თბ. 2012, გვ. 101.

სუყველანი ქართველნი მშვიდობიანად არიან. მელანიას შვილიც უკეთ არ-ის“.⁴⁵

ამ წერილებიდან ნათლად ჩანს, თუ როგორ ზრუნავდა გრიგოლ ორბელიანი ახალგაზრდა ოფიცერ სუმბათაშვილზე, რომლის მშობლებთანაც იგი მეგობრობდა. მომდევნო წელს, მიხეილი გრიგოლს დაუნათესავდა კიდევაც, იქორწინა რა მეფე ერეკლე II-ის შთამომავალზე (შვილიშვილის შვილიშვილზე).

1849 წელს მიხეილ სუმბათაშვილმა ჯვარი დაიწერა ქეთევან გრიგოლის ასულ გრუზინსკაიაზე (1828-1891). ამ უკანასკნელის მამა – გრიგოლ ბაგრატიონი (1789-1830) იყო შვილთაშვილი მეფე ერეკლე II-ისა, შვილიშვილი მეფე გიორგი XII-ისა და ერთადერთი ვაჟი უფლისწულ იოანესი (1768-1830). აქვე დავსძენთ, რომ 23 წლის გრიგოლ ბაგრატიონი ხელმძღვანელობდა აღმოსავლეთ საქართველოში 1812 წლის 31 იანვარს დაწყებული ანტიიმპერიული სახალხო აჯანყების პირველ ეტაპს, რომელიც 6 მარტამდე (მის დატყვევებამდე) გრძელდებოდა. იმ პერიოდში იგი გამოაცხადეს ქართლ-კახეთის მეფედ და ეკლესია-მონასტრებში ასეც იხსენიებოდა. მისი ხელისუფლება ვრცელდებოდა რუს დამპყრობელთაგან დროებით განთავისუფლებულ ტერიტორიაზე, რომელიც მოიცავდა კახეთს და ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილს. დამპყრობლებმა გრიგოლი დააპატიმრეს და რუსეთში გადასახლეს. 41 წლის ასაკში გარდაიცვალა სანკტ-პეტერბურგში და დაკრძალულია წმ. ალექსანდრე ნეველის ლავრაში. მისი შვილები: იოანე (1826-1880), ქეთევანი (1828-1891) და ეკატერინე (1830-1917) – რუსეთის იმპერიაში ატარებდნენ წოდებას – „უგანათლებულესი თავადი გრუზინსკი“.⁴⁶

მიხეილ სუმბათაშვილს და ქეთევან გრუზინსკაიას შეეძინათ შვიდი შვილი: ეკატერინე (1850-1886-ის შემდეგ), ელენე (1852-1886-ის შემდეგ), ივანე (1855-1912), ბარბარე/ვარვარა (1856-1914), ანა (1859-1912), ლუარსაბი (1866-1867) და მარიამი (1871-1896-ის შემდეგ).

ივანე მიხეილის ძე (1855-?) 1860 წლიდან ჩარიცხეს პაჟად რუსეთის საიმპერატორო კარზე. 1869 წელს სამხედრო სამსახური დაიწყო პაჟთა კორპუსში. შანიძეშვილი სწავლისა და სროლაში მიღწეული წარმატებებისათვის დააჯილდოვეს ლეფოშეს სისტემის რეკოლვერით. 1875 წელს კორნეტის წოდებით ჩარიცხეს კაზაკთა პოლკის ლაიბ-გვარდიაში. მისი დები ეკატერინე

⁴⁵ გ. ორბელიანი. წერილები, გვ. 102.

⁴⁶ ნ. ჯავახიშვილი. გრიგოლ I – ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე. თბ. 2020.

(1850-?) და მარიამი (1871-?) – 1914 წელს სამეფო კარზე ფრეილინებად (სეფე-ქალებად) მსახურობდნენ.⁴⁷

ზემოხსენებული მარიამ მიხეილის ასულ სუმბათაშვილის (1871- ?) შესახებ საყურადღებო მოგონებაა დაცული ნიკო ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის (1865-1933), ანუ „ნიკო ბურის“ მოგონებებში. აქვე დავსძენთ, რომ ნ. ბური, როგორც ქართველ თავადაზნაურთა დეპუტაციის წევრი, დაესწრო ნიკოლოზ II-ის იმპერატორად კურთხევის საზეიმო ცერემონიას, რომელიც 1896 წლის 17 მაისს, მოსკოვში, მირქმის ტაძარში შედგა. კორონაციის შემდეგ გაიმართა წვეულება და ბალი, რომელზედაც თავი მოიყარეს არაერთი ქვეყნის არისტოკრატიის წარმომადგენლებმა და მათ შორის მშვენიერმა მანდილოსნებმაც.

ნიკო ბურის მემუარებში ვკითხულობთ: „ლამაზ ქალთა თაიგულში ერთი მეორეს სჯობდა, ერთი მეორეზე მეტად მომწონდა და მალეღვებდა. მათ შორის გამოირჩეოდა ელენე ჩერნოგორსკაია (ჩერნოგორიის მთავრის ასული), რომელიც შემდეგში იტალიის დედოფალი გახდა. აგრეთვე ყველას ყურადღებას იპყრობდა მეორე ულამაზესი ქალი, ქართველების სასიხარულოდ და სასიქადულოდ – მარიამ მიხეილის ასული სუმბათაშვილი. ფართოდ გაღებული კარებიდან შოპენის პოლონეზის მომაჯადოებელ ხმებზე გამოვიდნენ ბრწყინვალე წყვილები, სამჯერ შემოუარეს დარბაზს ირგვლივ. ყოველ შემოვლაზე მამაკაცები ინაცვლებდნენ წყვილში მყოფ მანდილოსნებს. შემდეგ დაიწყო ცეკვები“.⁴⁸

ამდენად, რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის კორონაციაზე თავისი შესანიშნავი გარეგნობით გამოირჩეოდა მარიამ სუმბათაშვილი, რომელიც იმხანად 25 წლისა იყო.

ზემოხსენებული თავადის ასლან ივანეს ძე სუმბათაშვილისა (1800-1850) და ბარბარე ზაქარიას ასულ თურქესტანიშვილის უფროს ვაჟს – ნიკოლოზს (1833-?) ცოლად ჰყავდა ეკატერინე (თეკლე) მელვინეთუხუცესი (1845-?), ასული აზნაურ ნიკოლოზის მელვინეთუხუცესისა.

მათი უფროსი ვაჟი – გიორგი (გიგო) ნიკოლოზის ძე სუმბათაშვილი (1868-1921 წლის შემდეგ) ცნობილი სამხედრო პირი გახლდათ. იგი თბილი-

⁴⁷ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 203.

⁴⁸ ნ. ბაგრატიონი. ბურეთან (მოგონება). გამოცემა მესამე. ლიტერატურული ჩანაწერი ა. ბუჭყიაშვილი-ბაგრატიონისა. თარგმანი. ლიტერატურული დამუშავება და შენიშვნები რ. გვეტაძისა. თბ. 1990, გვ. 60-61.

სის ქვეით იუნკერთა სასწავლებლისა და მსროლელ ოფიცერთა სკოლის დასრულების შემდეგ, 1889 წლიდან საიმპერიო არმიაში მსახურობდა. კაპიტანის წოდებით მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიის ომში (1904-1905), სადაც დაიჭრა. 1911 წლიდან ირიცხებოდა ვიბორგის 85-ე ქვეითთა პოლკში. მონაწილეობდა I მსოფლიო ომში (1914-1918). მეთაურობდა ნოვოჩერკასკის 145-ე ქვეითი პოლკის ბატალიონს. პოლკოვნიკის წოდებით მეთაურობდა ცარიცინის 146-ე ქვეით პოლკს (1915-1917). დაჯილდოებული იყო: წმ. ვლადიმირის IV და III ხარისხის ორდენებით (ხმლებითურთ და ბაფთით), წმ. ანას IV, III (ხმლებითურთ და ბაფთით) და II ხარისხის ორდენებით (ხმლებითურთ), წმ. სტანისლავის III და II ხარისხის (ბაფთით) ორდენებით, წმ. გიორგის IV ხარისხის ორდენით და წმ. გიორგის ოქროს ხმლით, ასევე, საპატიო ლეგიონის ორდენით.⁴⁹ მისი სამსახურის შესახებ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არმიაში მოთხრობილია წინამდებარე სტატიის შემდეგ ქვეთავში.

ზემოხსენებული თავადი ალექსანდრე ივანეს ძე სუმბათაშვილი (1801-1847) გახლდათ მეჯვარე თავად რევაზ ლუარსაბის ძე ქსნის ერისთავისა (1812-1881), რომელმაც 1844 წელს ცოლად შეირთო ეკატერინე მელიტონის ასული ბარათაშვილი (1821-1853), და გენიალური პოეტისა ნიკოლოზ ბარათაშვილისა (1817-1845).

ქსნის ერისთავების ახალგორის სასახლეში გამართული ამ ქორწილის პერიპეტეიები აღწერილია ნ. ბარათაშვილის წერილში, რომელიც მან თავის ბიძას (დედის ძმას) – თავად ზაქარია ორბელიანს (1806-1847) გაუგზავნა და აღნიშნა, რომ მაყარში მათთან ერთად იყო „ალექსანდრე სუმბათოვი – მეჯვარე“.⁵⁰

ხსენებული ალექსანდრე ივანეს ძე სუმბათაშვილისა (1801-1847) და სოფიო გიორგის ასული ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის (1809-1847) უფროსი ვაჟი გრიგოლ ალექსანდრეს ძე (1827-1847) – პრაპორშჩიკი იყო, ხოლო მომდევნო ვაჟი – დავით ალექსანდრეს ძე (1831-1920) – გენერალი. ამ უკანასკნელმა სამხედრო სამსახური 1854 წლიდან დაიწყო. მონაწილეობდა ყირიმის (1855 წლიდან) და რუსეთ-ოსმალეთის (1877-1878) ომებში. და-

⁴⁹ მ. გოგიტიძე. გ. ბეჟიტაშვილი. სამხედრო ფიცის ერთგულნი (ბიოგრაფიული ცნობარი). თბ. 2015, გვ. 40; მ. ბახტაძე. სუმბათაშვილი გიორგი ნიკოლოზის ძე. ენციკლოპედია-ლექსიკონი „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921)“. თბ. 2018, გვ. 422.

⁵⁰ ნ. ბარათაშვილი. პირადი წერილები. მოამზადა, შესავალი, კომენტარები, შენიშვნები, საძიებლები და გენეალოგიური ტაბულები დაურთო მ. ცერცვაძემ. თბ. 2015, გვ. 171.

ჯილდოებული იყო: წმ. Vლადიმირის IV და III ხარისხის, წმ. ანას II ხარისხის, წმ. სტანისლავის I ხარისხის ორდენებით. მიღებული ჰქონდა საზღვარგარეთის სახელმწიფოთა ჯილდოებიც, კერძოდ, მეკლენბურგ-შვერინის ვენდური გვირგვინის ორდენი და სპარსეთის ლომისა და მზის II ხარისხის ორდენი (1879). 1883 წელს მიენიჭა გენერალ-მაიორობა, 1887 წელს კი გენერალ-ლეიტენანტობა. იყო თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა რიგით მერვე წინამძღოლი, ხოლო 1897-1904 წლებში – თბილისის მომრიგებელი მოსამართლე. მინიჭებული ჰქონდა საიდუმლო მრჩეველის რანგი.⁵¹ ცოლად ჰყავდა ნადეჟდა ივანეს ასული ამილახვარი (1849-1890).

გენერალ დავით სუმბათაშვილის ძმას – ოფიცერ ვასილ ალექსანდრეს ძეს (1843-1905) ცოლად ჰყავდა პოეტ ნიკოლოზ ბარათაშვილის უმცროსი და – სოფიო მელიტონის ასული ბარათაშვილი (1841-1916). მათი ვაჟი – გიორგი (1882-1960) – ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკში ოფიცრად მსახურობდა.⁵²

ზემოხსენებული დავით და ვასილ სუმბათაშვილების ძმას – ივანეს ალექსანდრეს ძეს (1833-1882) ცოლად ჰყავდა ვარვარა (ბარბარე) ნედზევტსკაია (1836-1902), ასული ტულის გუბერნიაში მცხოვრები აზნაურისა ივანე ნედზევტსკისა. იმავე გუბერნიის სოფელ კუკუევოში დაიბადა მათი ვაჟი, დიდი მსახიობი, დრამატურგი და თეატრალური მოღვაწე ალექსანდრე ივანეს ძე (1857-1927), საყოველთაოდ ცნობილი ფსევდონიმით – „იუჟინი“. ამ ფსევდონიმით იგი თავის სამხრეთულ წარმომავლობაზე უსვამდა ხაზს.

1863-1877 წლებში ალექსანდრე საქართველოში ცხოვრობდა. დაამთავრა თბილისის ვაჟთა I გიმნაზია, სადაც მისი თანაკლასელი იყო ცნობილი თეატრალური მოღვაწე და დრამატურგი ვლადიმერ ნემიროვიჩ-დანჩენკო (1858-1943). შცენაზე პირველად 1877 წელს, ჯერ კიდევ გიმნაზიაში სწავლის პერიოდში გამოვიდა. სწავლობდა სანკტ-პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე (1877-1881), თუმცა ამ სპეციალობით არასდროს არ უმუშავია.

1878-1879 წლებში გამოდიოდა პეტერბურგის თეატრებში. 1882 წლიდან მოღვაწეობდა მოსკოვის საიმპერატორო მცირე თეატრში, რომელთანაც დაკავშირებული აღმოჩნდა მთელი მისი შემოქმედებითი საქმიანობა. ამ თეატრის დასთან ერთად საგასტროლოდ საქართველოს არაერთხელ ეწვია.

⁵¹ ლ. დოლიძე. გენერლები საქართველოდან, გვ. 87.

⁵² ნ. ბარათაშვილი. პირადი წერილები, გვ. 143.

1909 წლიდან იმავე თეატრში ხელმძღვანელობდა თეატრალურ დასს, 1918 წლიდან – სამხატვრო საბჭოს, ხოლო 1919 წლიდან – დირექციას. 1923 წელს გახდა დირექტორი, ხოლო 1926 წლიდან – საპატიო დირექტორი. ითვლებოდა მგზნებარე ტემპერამენტის, ფართო ღიაპაზონის, ტრაგიკული პლანის რომანტიკოს მსახიობად, თუმცა სახასიათო, კომედიურ როლებსაც ანსახიერებდა. სხვადასხვა დროს განასახიერა: დიუნუა, მარკიზი პოზა, მორტიმერი, იაგო, ოტელო, რიჩარდ III, ჰამლეტ, ფიგარო და სხვა როლები. მის კალამს განეკუთვნება ოცამდე პიესა, რომელთა უმეტესობაც სოციალურ პრობლემატიკას ეძღვნება. საქართველოს ისტორიული წარსულისადმი მიძღვნილი „დრამატული პიესა სახელწოდებით „ღალატი“ (1903), როგორც ოპერა, პირველად 1914 წლის 29 იანვარს, სანკტ-პეტერბურგის მარინის თეატრში დაიდგა.⁵³

მისი პიესები ქართულად თარგმნეს: აკაკი წერეთელმა, ვალერიან გუნიამ, კოტე მესხმა და ნიკო ავალიშვილმა. ხელმძღვანელობდა დირექციას მოსკოვის მხატვრულ-ლიტერატურული გაერთიანებისა – „გარემო“ («Среда»). მინიჭებული ჰქონდა პეტერბურგის ალექსანდრეს სახელობის თეატრის საპატიო წევრის წოდება. მისი ნაყოფიერი მოღვაწეობა სათანადოდ არის შესწავლილი.⁵⁴

ამ დიდი დრამატურგის და მსახიობის მიერ სსრ კავშირის არსებობის პერიოდში გაწეულ შემოქმედებით საქმიანობაზე ამ გამოკვლევის ბოლო ნარკვევში ვისაუბრებთ.

ალექსანდრეს ცოლად ჰყავდა გერმანული წარმომავლობის ბალტიელი ბარონესა მარია ნიკოლოზის ასული კორფი (1859-?). მისი მამის – ბარონ ნიკოლოზ ვასილის ძე კორფის მფლობელობაში იყო ვორონეჟის გუბერნიაში მდებარე მამული – პოგრომეცი. მარია ნიკოლოზის ასულ კორფის დედა – ალექსანდრა იყო ასული რუსი აზნაურისა დიმიტრი ლაჩინოვისა. „ლექსანდრას და – ბარონესა ლილია ცოლად ჰყავდა მსახიობ ალექსანდრე ვერვიციოტის, რომელიც ცნობილი იყო სცენური ფსევდონიმით – ლენსკი.⁵⁵

⁵³ М. Горгидзе. Грузины в Петербурге. Страницы летописи культурных связей. Тб. 1976, გვ. 277.

⁵⁴ დ. ჩხიკვიშვილი. ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი. თბ. 1976; კ. ჩხიკვიშვილი. მ. ლაღიძე. სუმბათაშვილი-იუჟინი ალექსანდრე ივანეს ძე. „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“. ტ. 9. თბ. 1985, გვ. 604; Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 203.

⁵⁵ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 203.

თავად სუმბათაშვილთა რუსეთში მცხოვრებ შტოს განეკუთვნებოდნენ ძმები – პოლკოვნიკი ეგორ სტეფანეს ძე სუმბათოვი, რომელიც 1840 წელს დაჯილდოვდა წმ. გიორგის IV ხარისხის ორდენით და მაიორი გერასიმე სტეფანეს ძე, რომელმაც ხსენებული ორდენი 1848 წელს მიიღო.

იმავე საგვარეულოს რუსეთში მცხოვრები შტოს წარმომადგენელი გახლდათ ვასილ ალექსანდრეს ძე სუმბათოვი (1893-1977). იგი კადეტთა კორპუსის დამთავრების შემდეგ, მოქმედ არმიაში 1914 წლიდან მსახურობდა. I მსოფლიო ომში დაიჭრა, რისთვისაც წმ. გიორგის IV ხარისხის ჯვრით დაჯილდოვდა. 1916 წლის ოქტომბერში მძიმე კონტუზია გადაიტანა. 1918 წელს მოსკოვიდან წავიდა ყირიმში, საიდანაც 1919 წელს ემიგრაციაში გაემგზავრა.⁵⁶ მისი ემიგრანტული მოღვაწეობის შესახებ ამ სტატიის ბოლო ქვეთავში მოვითხრობთ.

5) თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამსახურში

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში თავი გამოიჩინა თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოს ორმა წარმომადგენელმა, რომელთაგან ერთი სამხედრო სფეროში საქმიანობდა, ხოლო მეორე – დიპლომატიურ ასპარეზზე მოღვაწეობდა.

ცნობილი ქართველი სამხედრო მოღვაწის გიორგი (გიგო) ნიკოლოზის ძე სუმბათაშვილის (1868-?) რუსეთის საიმპერიო არმიაში სამსახურის შესახებ ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ.

რუსეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ, 50 წლის პოლკოვნიკი გ. სუმბათაშვილი უყოყმანოდ ჩადგა ქართული არმიის სამსახურში, სადაც მას გენერალ-მაიორის წოდება მიენიჭა.

1918 წლის აპრილში მონაწილეობდა ბრძოლებში საქართველოში შემოჭრილ ოსმალეთის იმპერიის ჯართან, რომელმაც ბათუმის დაკავების შემდეგ, გზა გურიის ტერიტორიაზე განაგრძო.

ოსმალეთის არმიასთან სისხლისმღვრელ ბრძოლაში ჩაბმული ქართული ჯარის სარდალი, გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი (1872-1937) იგონებ-

⁵⁶ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 203.

და: „დიდი საფრთხე მოგველოდა. ოსმალებს გვერდზე შემოვლით ზიდისთავსა, ჩოხატაურსა და საჯავახოზე, ადვილად შეეძლოთ გადაეჭრათ გზა ჩემი მარჯვენა ფრთისათვის, მაგრამ ოსმალებმა დაიგვიანეს, მე მოვასწარი და 6 აპრილს საღამოზე დავიჭირე უღელტეხილი ნასაკირალი და ნაგომარი — ლანჩხუთიდან ჩამოსულ სათადარიგო ჯარის ნაწილებით... ამ უღელტეხილების მეტოქე რაიონის უფროსად დავნიშნე გენერალი სუმბათაშვილი, გამოცდილი და გულადი მხედარი, რომელმაც სახელი გაითქვა უკანასკნელ უდიდეს ომში და მიიღო უმაღლესი სამხედრო ჯილდო. დარწმუნებული ვიყავი, რომ ეს გენერალი არ შეუშინდებოდა ბრძოლას, თუნდაც მტერი მასზე ბევრად ძლიერი ყოფილიყო და მაგალითის მიცემით და ხელოვანური ხელმძღვანელობით მოიგერიებდა იერიშით მოსულ ოსმალებს. 7 აპრილს მან უკვე მაცნობა, რომ მივიდა ნასაკირალზე და შეუდგა თავის თანამდებობის ასრულებას“.⁵⁷

ვფიქრობთ, საგულისხმოა, რომ სიმაძაცით განთქმულმა გიორგი მაზნიაშვილმა თავის მეტოქეებში ასეთი მაღალი შეფასება მისცა გენერალ გიორგი სუმბათაშვილს, რომელმაც თავდადებული მოქმედებით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ოკუპანტთა შემოტევის შეჩერებასა და საქართველოდან განდევნაში.

1918 წლის დეკემბერში, სომხეთთან მომხდარი ომის პერიოდში გენერალი სუმბათაშვილი მსახურობდა საქართველოს სამხედრო მინისტრის მიერ შელავერი-სადახლოს ფრონტის სარდლად დანიშნული მაზნიაშვილის მოადგილედ.

მაზნიაშვილის მოგონებებში კვითხულობთ: „18 დეკემბერს... ჩემს თანამემწეს, გენერალ სუმბათაშვილს ვუბრძანე, წაეყვანა ერთი ესკადრონი და დაუყოვნებლივ წაეწია მდინარე ხრამისაკენ“.⁵⁸

1920 წლის აპრილში გასაბჭოებული აზერბაიჯანის მხრიდან შემოჭრილი წითელი არმიის შეჩერებისა და განდევნის ოპერაციაში თავი ისახელა გენერალმა სუმბათაშვილმა, რომელიც ზაქათალის მიმართულების ჯარს სარდლობდა.

1920 წელს სუმბათაშვილი დაინიშნა II დივიზიის შტაბის უფროსად, ხოლო 1921 წლის 6 თებერვლიდან — იმავე დივიზიის მეთაურად.⁵⁹

⁵⁷ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი (1917-1925 წწ.). ბათუმი. 1990, გვ. 43-44.

⁵⁸ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი (1917-1925 წწ.), გვ. 124-125.

⁵⁹ ლ. ლოლიძე. გენერლები საქართველოდან, გვ. 220.

1921 წლის თებერვლიდან გენერალი გიორგი სუმბათაშვილი იმყოფებოდა სამხრეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტის სარდლის, გენერალ იოსებ (სოსო) გედევანიშვილის (1872-1939) დაქვემდებარებაში. უშუალოდ მეთაურობდა ბამბაკის ხეობაში სანაინი-შაგალის მიმართულებით განლაგებულ შენაერთებს.

რუსეთის სფსრ-ის XI წითელი არმიის შემოტევისას, გენერალმა სუმბათაშვილმა დაიხია თბილისისაკენ. 24-25 თებერვლისათვის მისი ხელმძღვანელობით მოქმედ V ლეგიონის ათასეულს ეკავა პოზიციები სოფელ წყნეთის რაიონიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით, საბურთალომდე.

ქართული არმიის თბილისიდან დასავლეთისაკენ უკანდახვევისას, შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალმა გენერალმა გიორგი კვინიტაძემ, გენერალი სუმბათაშვილი მარცხენა კოლონის მეთაურად დანიშნა.

სუმბათაშვილი მონაწილეობდა 4-5 მარტს, ოსიურთან მომხდარ ბრძოლაში, სადაც მარჯვენა ფრთას და უღელტეხილების დაცვას ხელმძღვანელობდა.

გიორგი მაზნიაშვილი იგონებდა: „სუმბათაშვილის მეორე დივიზია, რომელიც ღარჩა გორში ჯარების უკანდახვევის ხელის შესაწყობად, როდესაც ეს ოპერაცია დამთავრდებოდა, უნდა გადმოსულიყო ჩემს განკარგულებაში“.⁶⁰

18-20 მარტს, სუმბათაშვილი მაზნიაშვილთან ერთად მონაწილეობდა ბათუმიდან თურქი ოკუპანტების განდევნის ოპერაციაში.⁶¹

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის მოადგილე და შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი, გენერალი გიორგი კვინიტაძე (1874-1970) გიორგი სუმბათაშვილის შესახებ მიუთითებდა, რომ ის იყო „მებრძოლი გენერალი... რომლის გამოცდილება და საბრძოლო დამსახურება უდიდეს პატივისცემას იმსახურებს“.⁶²

გენერალი კვინიტაძე თავის მემუარების ორივე ტომში გენერალ სუმბათაშვილს განსაკუთრებული პატივისცემით იხსენიებს.⁶³

საქართველოს შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის უფროსი ალექსანდრე ზაქარიაძე (1884-1957) თავის ნარკვევში „საქართველოს დემოკ-

⁶⁰ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი (1917-1925 წწ.), გვ. 181-182.

⁶¹ მ. ბახტაძე. სუმბათაშვილი გიორგი ნიკოლოზის ძე, გვ. 422.

⁶² გ. კვინიტაძე. მოგონებები. საქართველოს დამოუკიდებლობის წლები 1917-1921. ტ. I. თბ. 1998, გვ. 84.

⁶³ გ. კვინიტაძე. მოგონებები. საქართველოს დამოუკიდებლობის წლები 1917-1921. ტ. I, გვ. 75-77, 83-87, 264; გ. კვინიტაძე. მოგონებები. საქართველოს დამოუკიდებლობის წლები 1917-1921. ტ. II. თბ. 1999, გვ. 101, 106, 109.

რატული რესპუბლიკა“ ასევე პატივისცემით იხსენიებს გენერალ სუმბათაშვილს, რომელიც 1920 წლის გაზაფხულზე იბრძოდა აზერბაიჯანის ფრონტზე.⁶⁴ ხოლო 1921 წლის თებერვლის მეორე ნახევრიდან – სადახლოსთან, სანდარის მიდამოებში.⁶⁵

გენერალი სუმბათაშვილი ასევე იხსენიება საქართველოს სამხედრო სკოლის უფროსის მოადგილის, გენერალ ალექსანდრე ჩხეიძის (1873-1941) მიერ ემიგრაციაში გამოძავალ ქართულ პრესაში გამოქვეყნებულ ნარკვევებში „სამხედრო სკოლა“⁶⁶ და „ჩემი მოგონებების განმარტებანი“.⁶⁷

ალ. ჩხეიძე აღნიშნავდა: „გენერალი სუმბათაშვილი – ეს იყო გამოჩენილი და განქმული დივიზიის უფროსი რუსეთის დასავლეთის ფრონტზე, დიდ ომში“.⁶⁸ განვმარტავთ, რომ აქ იგულისხმება I მსოფლიო ომი.

სამშობლოს წინაშე დამსახურებულმა გენერალმა გიორგი სუმბათაშვილმა ემიგრაციაში წასვლას საქართველოში დარჩენა ამჯობინა. მისი შემდგომი ბედი და გარდაცვალების თარიღი ჯერჯერობით დაუდგენელია.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში დიპლომატიურ ასპარეზზე ნაყოფიერად მოღვაწეობდა მიხეილ ალექსანდრეს ძე სუმბათაშვილი (1885-1953), რომელიც გახლდათ ვაჟი ზემოხსენებული თავადისა ალექსანდრე მიხეილის ძე სუმბათაშვილისა (1852-?) და ბარბარე ალექსანდრეს ასული საგინაშვილისა (1864-1938).

თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის დასრულების შემდეგ, მ. სუმბათაშვილი სწავლობდა მოსკოვის საიმპერატორო ტექნიკურ ინსტიტუტში, სადაც იგი ქიმიას ეუფლებოდა. 1905 წელს რუსეთში დაწყებული რევოლუციის გამო, ეს სასწავლებელი დროებით დაიხურა.

მიხეილმა სწავლა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში განაგრძო. იგი შევიდა პარიზის უნივერსიტეტში, სადაც სხვა საგნებთან ერთად, კურსები მოისმინა პროფესორ მოისანთან და პრაქტიკა მის ლაბორატორიაში გაიარა. 1909

⁶⁴ ა. ზაქარიაძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. წიგნში: გ. შარაძე. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტ. IV. თბ., 2003, გვ. 257-258.

⁶⁵ ა. ზაქარიაძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, გვ. 279.

⁶⁶ ა. ჩხეიძე, სამხედრო სკოლა. ჟურნ.: „მხედარი“, №13, პარიზი, 1933, გვ. 3-69.

⁶⁷ ა. ჩხეიძე, ჩემი მოგონებების განმარტებანი. ჟურნ.: „მხედარი“, №16, პარიზი, 1934, გვ. 56-85.

⁶⁸ ა. ჩხეიძე, ჩემი მოგონებების განმარტებანი, გვ. 72.

წელს მან ქ. ფრაიბერგში არსებული საქსონიის სამთო-საინჟინრო სკოლა სამთო ინჟინრის დიპლომით დაამთავრა. 1909-1910 წლებში იგი მოღვაწეობდა ალჟირში მრეწველ საკამოდის თუთიის საბადოების ღირექტორად.

სამშობლოში დაბრუნებული მ. სუმბათაშვილი სასარგებლო წიაღისეულის საძიებო და სასოფლო-სამეურნეო კვლევით სამუშაოებს შეუდგა. 1912 წელს ის აირჩიეს თბილისის მუნიციპალური მთავრობის საპატიო მომრიგებელ მოსამართლედ, 1913 წელს – თბილისის თავადაზნაურობის წინამძღოლად, ხოლო 1915 წელს – კავკასიის სოფლის მეურნეობის საიმპერატორო საზოგადოების თავმჯდომარედ. I მსოფლიო ომის პერიოდში მუშაობდა რუსეთის კომპანია „ზემსტვოს“ სრლუფლებიან წარმომადგენლად კავკასიისა და სპარსეთის ფრონტებზე.

რუსეთის იმპერიის დაშლისა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, 38 წლის მიხეილ სუმბათაშვილი უყოფმანოდ ჩადგა სამშობლოს სამსახურში. 1918 წლის ოქტომბერში იგი დაინიშნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ოფიციალურ წარმომადგენლად ბერნში (შვეიცარია), სადაც აქტიური დიპლომატიური საქმიანობა აწარმოა.

1919 წლის 1 ოქტომბერს, ჟენევაში გამომავალ „ილუსტრირებულ გაზეთში“ გამოქვეყნდა ნარკვევი „საქართველო შვეიცარიაში“,⁶⁹ სადაც მოთხრობილია მ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობის შესახებ. მასში კვითხულობთ: „რუსეთის დაშლის შემდეგ აღმოცენებულ სახელმწიფოთა შორის არის ერთი, რომლითაც განსაკუთრებულად უნდა დაინტერესდეს შვეიცარია. ეს გახლავთ საქართველო, თავისუფლებისმოყვარე მთიელთა ქვეყანა, რომელიც მდიდარია წიაღისეულის, სოფლის მეურნეობის თვალსაზრისით, სადაც ბევრმა ჩვენმა თანამემამულემ უკვე მიადწია წარმატებასა თუ სიმდიდრეს და სავსებით დაინტერესებულნი ვართ მასთან ურთიერთობების გაღრმავებით. საქართველოს, რომელიც გადაურჩა ბოლშევიზმს, გააჩნია შეძლებისდაგვარად ყველაზე დემოკრატიული კონსტიტუცია და იმედოვნებს, რომ სულ მალე იხილავს თავის დამოუკიდებლობას, აღიარებულს მსოფლიოს სახელმწიფოთა მიერ. ოფიციალურად ცნობის მოლოდინში საქართველომ ბერნში მიავლინა თავისი დიპლომატიური წარმომადგენელი... იგი ეძიებს გზებს ჩვენს ქვეყნებს შორის სავაჭრო ურთიერთობების განვითარებისათვის. არსებობს უამრავი ნაწარმი, რომელიც ომამდე ჩვენში საქართველოდან შემოდის ჰამბურგის გავლით,

⁶⁹ „Journal Illustree“, №679, Genève, 1919.

რაც საშუამავლო გარიგებების შედეგი გახლდათ. აქედან, ჩვენ ყველა პირობა გვაქვს იმისათვის, რათა პირდაპირ მივიღოთ ისინი კავკასიიდან, სადაც ჩვენი პროდუქციისათვის ასევე მნიშვნელოვანი გასაღების ბაზარი არსებობს და ჩვენი მრეწველები მთლიანად დაინტერესებულნი არიან იმაში, რათა იგი არ იქნას მონოპოლიზებული სხვათა მიერ. ამისათვის კი საკმარისია ვიყოთ პირველები და საქართველოში გაიგზავნოს სამრეწველო მისია მდგომარეობის ადგილზე შესასწავლად, ხოლო თავადი სუმბათაშვილი უთუოდ სიამოვნებით მოგაწვდით იმ მასალებს, რომელიც შესაძლებელია მნიშვნელოვანი გახდეს ჩვენი ინდუსტრიისათვის“.⁷⁰

მიხეილ სუმბათაშვილი, გამოჩენილ ქართველ სახელმწიფო მოღვაწესთან, დიპლომატთან და მეცნიერთან ზურაბ ავალიშვილთან (1875-1944) ერთად, აქტიურად იყო ჩართული მოლაპარაკებებში, რომელიც 1920 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, ჟენევაში წარმოებდა. იმხანად, ერთა ლიგაში განიხილებოდა ამ ორგანიზაციაში საქართველოს მიღების საკითხი.

ზ. ავალიშვილი თავის ნაშრომში „საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში“ პატივისცემით იხსენიებს მიხეილ სუმბათაშვილის დიპლომატიურ მოღვაწეობას და მის მონღომებას, რომ ჩვენი სამშობლო ერთა ლიგის წევრი გამხდარიყო. იგი წერს: „ლიგის წევრობაზე გაცხადებულ კანდიდატურის გასარჩევად შეადგინეს საერთო ლიგის განსაკუთრებული კომისია... 25 ნოემბერს მე და თავადმა მ. ა. სუმბათაშვილმა მივეცით ამ ქვეკომისიას განმარტებები... როგორც აგვიხსნა მე და სუმბათაშვილს კუბის დელეგატმა აგუერომ, რომელიც დიდ როლს ასრულებდა ყოველგვარ კენჭისყრის მომზადებაში, „შუა და სამხრეთ ამერიკის რესპუბლიკებს, რა თქმა უნდა, შეეძლოთ თავისი ხმების რაოდენობით ლიგაში მიეღოთ საქართველო... რასაც მოითხოვდა სამართლიანობა! მაგრამ თქვენ კარგად იცით, რომ ასეთ საქმეებს სწყვეტს არა სამართლიანობა! ”მერიკის რესპუბლიკებისათვის უხერხულია წინააღმდეგობა გაუწიონ ევროპის დიდ სახელმწიფოებს იმ საკითხში, რომელიც უფრო მნიშვნელოვანია ქვეყნიერების სწორედ ამ ნაწილისათვის! ინგლისმა და საფრანგეთმა, ან მარტო ინგლისმა მოგცეთ ხმა და ჩვენ, როგორც ერთი კაცი, შევუერთდებით მას“.⁷¹

⁷⁰ გ. შარაძე. საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკა და საგარეო პოლიტიკა. თბ. 2003, გვ. 257-259.

⁷¹ ზ. ავალიშვილი, საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, მოგონებანი. ნარკვევები. თბ. 1929, გვ. 232-235.

სამწუხაროდ, ქართველ დიპლომატთა და საქართველ მხარდამჭერ სახელმწიფოთა წარმომადგენლების მცდელობამ ამაოდ ჩაიარა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ერთა ლიგაში ვერ გაწევრიანდა.

საქართველოს მთავრობამ 1920 წლის მიწურულს მიხეილ სუმბათაშვილი გადაიყვანა ლონდონში, საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩის მოვალეობის შემსრულებლად (*Chargé d'affaires*), სადაც მან ამ თანამდებობაზე მანამდე მყოფი დავით ღამბაშიძე შეცვალა.

1921 წლის იანვრიდან მიხეილმა დიპლომატიური საქმიანობა განაგრძო პარიზში, სადაც საქართველოს საელჩოში მრჩევლად დაინიშნა.

იმავე წლის 25 თებერვალს, საფრანგეთში აკრედიტებულ საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიან ელჩ აკაკი ჩხენკელთან (1874-1959) და საელჩოს მდივან სოსიპატრე ასათიანთან ერთად, მრჩეველი მიხეილ სუმბათაშვილი მონაწილეობდა ელისეს სასახლეში გამართულ ცერემონიაში, რომლის დროსაც საფრანგეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტს ეტიენ ალექსანდრ მილიერანს (1859-1943) რწმუნებათა სიგელი გადასცეს.⁷²

აღნიშნული ისტორიული ფაქტის თვითმხილველი ზ. ავალიშვილი გულისტკივილით იგონებდა: „საელჩოს წინ, ხალხში გარეული, მე ვუცქერდი პარიზისათვის ჩვეულებრივსა და საქართველოსთვის ესოდენ მნიშვნელოვან სანახაობას... მაგონდებოდა, ორასი წლის წინათ, მეფე ვახტანგ VI-ის ელჩი, თავადი საბა-სულხან ორბელიანი, ლუდოვიკ XIV-ის მიერ ვერსალის სასახლეში მიღებული, თუ როგორ გამოითხოვდა საქართველოსთვის დახმარებას. მის ცდას არ გამოუღია ნაყოფი: მზე-მეფე (მზე თითქმის ჩასული) სრულიად უძლური გამოდგა რაიმე გაეკეთებინა... იმავე დღეს, 25 თებერვალს, 1921 წელს, საბჭოთა ჯარები შედიოდნენ თბილისში. წინ უძღვოდა წითელ ბაირალით ხელში, თეთრ ცხენზე მჯდომი, ერთი ქართველი კომისართაგანი. მას გვერდით უხილავათ მოჰყვებოდა გაძვალტყავებულ ჯახრაკზე, დონძებში გახვეული ჩონჩხი და გასისხლიანებულ თითებში ეჭირა ნგრევის ცელი“.⁷³

რუსეთის სფსრ-ის წითელი არმიის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციის შემდეგ, მიხეილ სუმბათაშვილმა დიპლომატიური საქმიანობა კვლავ დიდ ბრიტანეთში განაგრძო.

⁷² გ. შარაძე. საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკა და საგარეო პოლიტიკა, გვ. 257-259.

⁷³ ზ. ავალიშვილი. საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, გვ. 243.

6) თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენელნი ემიგრაციაში

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ემიგრანტული მთავრობის დიპლომატიური წარმომადგენელი მიხეილ სუმბათაშვილი თავის მეუღლესთან ლილია ლვოვის ასულ მარკოვასთან და ერთადერთ ასულ ნინასთან ერთად, ლონდონში ცხოვრობდა. ლილია მარკოვა-სუმბათაშვილისა აღნიშნულ ქალაქში 1930 წელს გარდაიცვალა, ხოლო ნინა მიხეილის ასულ სუმბათაშვილის გარდაცვალების თარიღი ჯერჯერობით უცნობია.

აღსანიშნავია, რომ ქართული ემიგრაციის ხელშეწყობით, ალექსანდრე სუმბათაშვილ-იუჟინის ცნობილი პიესა „ღალატი“ დასავლეთ ევროპის ქვეყნების თეატრების სცენაზეც იდგმებოდა. კერძოდ, იგი 1935 წლის იანვარში, ბერლინის ცენტრალური თეატრის სცენაზე, გერმანულ ენაზე დადგეს. ეს დადგმა განხორციელდა ემიგრანტი ქართველი რეჟისორის გ. ჯაბადარის ხელმძღვანელობით. პიესა გერმანულ ენაზე თარგმნა რეჟისორის მეუღლემ ჰერტრუდა ჯაბადარმა. დადგმაში მონაწილეობდნენ გერმანელი მსახიობები: კნუტ ჰარტვიგი, თამარ ფონ ჰაისტერი, გერდა მიულერი და კარლ ლუდვიგ შრაიბერი.

ბერლინში გამოძავალი ქართველ ნაციონალისტთა გაზეთის „კლდე“ 1934 წლის დეკემბრის ნომერი იუწყებოდა: „1935 წლის იანვრის 25-ს ბერლინის საუკეთესო სცენაზე დაიდგმება სუმბათაშვილის უკვდავი პიესა „ღალატი“ გერმანულ ენაზე, გ. ჯაბადარის რეჟისორობით... ეს პირველი შემთხვევაა, რომ ქართული პიესა ევროპის სცენაზე და ევროპის საზოგადოებრიობის წინაშე გამოდის... მაგრამ ამ ფაქტის მნიშვნელობა მარტო ამით არ ამოწურება და „ქართველ ნაციონალისტთა ორგანიზაციაც“, რომელიც დადგმისათვის ზრუნავს, მხედველობაში იღებს უმთავრესად მეორე მომენტს, სახელდობრ: „ღალატი“ არის ქართული ისტორიული პიესა და მისი ევროპულ სცენაზე წარმოდგენა ქართველი ერისა და მისი საქმის პროპაგანდას ნიშნავს... გერმანიაში ჩვენ გაგვაქვს ევროპულ საზოგადოებრიობის წინაშე არა მარტო ქართული დრამატურგიის ერთი საუკეთესო ნიმუშთაგანი, არამედ ჩვენი ისტორია, ჩვენი მძიმე და ტრაგიკული წარსული, ქართული ხასიათი,

ტემპერამენტი, ადათი... 1935 წლის 25 იანვარი ამიტომ უნდა იქცეს ქართული კულტურის დღედ ბერლინში“.⁷⁴

თავად სუმბათაშვილთა რუსეთში მცხოვრები შტოს ზემოხსენებული წარმომადგენელი – ვასილ ალექსანდრეს ძე სუმბათოვი (1893-1977) 1919 წლის აპრილში გემით „ეკატერინოსლავლი“ ყირიმიდან ემიგრაციაში გაემგზავრა. ერთხანს იგი ცხოვრობდა კუნძულ ჰალკიზე და ისტანბულში. 1920 წელს წითელი ჯვრის იტალიური გემით ჩავიდა იტალიაში, სადაც გარდაცვალებამდე მოღვაწეობდა. იყო რუსული ემიგრაციის პირველი ტალღის ერთ-ერთი გამორჩეული წარმომადგენელი, ცნობილი პოეტი, მთარგმნელი და მხატვარი. თავდაპირველად რომში ცხოვრობდა. მსახურობდა მხატვრად ვატიკანში, ქსოვილთა ღიზანერად, რუსული წიგნის მაღაზიის გამგედ. 1959 წლიდან ცხოვრობდა ბოლცანოში, ხოლო 1964 წლიდან – ლივორნოში. მეგობრობდა რუს ემიგრანტ პოეტ ანატოლი გაინცელმანთან (1879-1953).

ვ. სუმბათოვის კალამს ეკუთვნის ემიგრაციაში გამოცემული სამი პოეტური კრებული: „ლექსები“ (მიუნხენი, 1922), „ლექსები“ (მილანი, 1957) და „გამჭვირვალე სიბნელე“ (ლივორნო, 1969). მისი პატრიოტულ-რელიგიური ლექსები შექმნილია კლასიკურ მანერაზე, ძირითადად XIX საუკუნის მეორე ნახევრის პოეტიკის სულისკვეთებით. იმავდროულად, ეწეოდა მთარგმნელობით მოღვაწეობას და თარგმნიდა იტალიელი, გერმანელი და ინგლისელი პოეტების ლექსებს. მისი შემოქმედების ძირითადი ნაწილი შევიდა ამ ოციონდე წლის წინათ გამოცემულ ლექსების კრებულში, რომელსაც ავტორის ბიოგრაფიაც ერთვის.⁷⁵

7) სუმბათაშვილთა გვარის წარმომადგენლები სსრ კავშირში

სსრ კავშირში ცხოვრება და მოღვაწეობა რამდენიმე წლის განმავლობაში მოუწია თავად სუმბათაშვილთა საგვარეულოს გამოჩენილ წარმომადგენელს, ზემოხსენებულ მსახიობსა და დრამატურგს ალექსანდრე ივანეს ძეს (1857-1927), რომელიც ატარებდა რუსიფიცირებულ გვარს – «Сумбатов», ხოლო ცნობილი იყო ფსევდონიმით – «Южин».

⁷⁴ „ღალატი“ გერმანულ სცენაზე. ქართველ ნაციონალისტთა ორგანო „კლდე“. №5/6. ბერლინი, 1934.

⁷⁵ В. Сумбатов. Прозрачная тьма. Собрание стихотворений. Составил Л. Алексеев. Научная редакция и подготовка текста В. Резвого. Предисловие и биографическая справка С. Гардзонио. Москва. 2006.

რუსეთის იმპერიის დანგრევის შემდეგ მოსკოვში დარჩენილ ალექსანდრე იუჟინს 1922 წელს მიენიჭა რსფსრ-ის სახალხო არტისტის საპატიო წოდება. 1923 წელს იგი ჩამოვიდა სამშობლოში, სადაც მონაწილეობა მიიღო რეჟისორ კოტე მარჯანიშვილის მიერ შოთა რუსთაველის თეატრში დადგმულ ზ. ანტონოვის სპექტაკლში „მზის დაბნელება საქართველოში“.⁷⁶

1927 წლის 17 სექტემბერს ალექსანდრე იუჟინი გარდაიცვალა ქ. ნიკასთან მდებარე ჟუან-ლე-პენის ვილაში „ქრიზანთემა“. იგი მკვდასვენეს და დაკრძალეს მოსკოვში, ნოვოდევიჩის სასაფლაოზე.⁷⁷

თბილისსა და მოსკოვში მოღვაწეობდა ქართველი სცენოგრაფი მხატვარი იოსებ გიორგის ძე სუმბათაშვილი (1915-2012). თბილისის სამხატვრო აკადემიაში სწავლისას იყო დავით კაკაბაძისა და ვალერიან სიდამონ-ერისთავის მოწაფე. ამ აკადემიის დასრულების შემდეგ, პედაგოგიურ საქმიანობას იქვე ეწეოდა. მთავარ მხატვრად მოღვაწეობდა თბილისის ოპერისა და ბალეტის და კოტე მარჯანიშვილის თეატრებში. იყო ქართული მხატვრული ფილმების – „ქეთო და კოტე“, „ცისკარა“, „მაგდანას ლურჯა“ და მულტიპლიკაციური ფილმების დეკორაციების ესკიზების მხატვარი. 1958 წლიდან სამუშაოდ გადავიდა მოსკოვში, სადაც მთავარ მხატვრად მუშაობდა საბჭოთა არმიის ცენტრალურ აკადემიურ და ევგენი ვახტანგოვის სახელობის სახელმწიფო თეატრებში. 1968 წელს მიენიჭა რსფსრ-ის, ხოლო 1982 წელს – სსრკ-ს სახალხო მხატვრის წოდებები. 1952 წელს მიენიჭა სტალინური პრემია (II ხარისხის), ხოლო 1974 წელს – სსრკ სახელმწიფო პრემია. გარდაიცვალა და დაკრძალულია მოსკოვში.⁷⁸

სუმბათოვის გვარს ატარებდა სსრ კავშირის ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე, უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი, აზერბაიჯანის სსრ-ის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი და მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, გენერალ-ლეიტენანტი იუველიან დავითის ძე სუმბათოვ-თოფურიძე (1889-1960). თოფურიძე – მისი დედის გვარი გახლდათ.⁷⁹ აქვე დავსძენთ, რომ ამ

⁷⁶ დ. ჩხიკიშვილი. ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი, გვ. ; კ. ნინიკაშვილი. მ. ლალიძე. სუმბათაშვილი-იუჟინი ალექსანდრე ივანეს ძე. „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“. ტ. 9, თბ. 1985, გვ. 604.

⁷⁷ Дворянские роды Российской империи. Т. IV. С. Думин, Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского, გვ. 203.

⁷⁸ სუმბათაშვილი იოსებ გიორგის ძე. „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“. ტ. 9, თბ. 1985, გვ. 603.

⁷⁹ Н. Петров. К. Скоркин. Кто руководил НКВД (1934-1941). Справочник. Под редакцией Н. Охотина и А. Рогинского. Москва. 1999, гв. 502.

პიროვნების გენეტიკური კავშირი თავად სუმბათაშვილებთან ჯერჯერობით დადგენილი არ არის.

ამრიგად, საქართველოს სამეფოს ერთ-ერთი წარჩინებული თავადური საგვარეულოს – სუმბათაშვილთა წარმომადგენლებმა მნიშვნელოვანი კვალი დატოვეს როგორც ჩვენი ქვეყნის, ასევე რუსეთის ისტორიაშიც.

Niko Javakhishvili

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**FROM THE HISTORY OF THE
SUMBATASHVILIS PRINCELY FAMILY**

Summary

This article reviews the history of the Sumbatashvilis – one of the prominent noble families in Kartli – the Central part of Georgian kingdom. They were high ranked nobles, princes (in Georg. *“Tavadi”*).

In the historical sources of 17th-19th centuries the princes Sumbatashvilis are named as the faithful warriors and administrators, specifically, ober-kamerhers/garderobmeisters (in Georg. *“Meitari”*), community governors (in Georg. *“Mouravi”*), chief cashiers (in Georg. *“Molaretukhutsesi”*), censor of military servismen (in Georg. *“Lashkarnivisi”*) of Georgian kings from Bagrationi royal dynasty..

For such loyalty to the kings the princes Sumbatashvilis were highly appreciated by the Georgian kings.